

A zsidók kiűzése Spanyolországból és Portugáliából

Ad: Joszéf ha-Kohén (1496–1578), *Émek ha-bakha* (1557 / 1575),
ed. Karin Almladh, p. 60,12–61,25

Terminusok:

אנוס: “erőszakkal (kitért)”
משומד: “(saját akaratából) kitért”, “hitehagyott”
בעל תשובה: “aki visszatért (a zsidó vallásra)”
marrano (*marrano*) / marannus: “(zsidó) kitért”¹
morisco: “(muszlim) kitért”
חוקר: inkvizitor
י"ש = שר"י = שם רשעים ירקב: “a gonosz neve pusztuljon el”

Fra Vicenti / Fra Vicenco

St. Vincent Ferrer / Ferreri Szent Vince (1350/1357–1419), szül. Valencia, Szt. Domonkos rendi (dominikánus) szerzetes, prédikátor. Theológiai tanulmányainak befejezése után több mint 20 évig mint térítő prédikátor járta Hispániát (Aragón, Kasztília stb.) és az európai országokat (Franciaország, Olaszország, Svájc, Anglia, Írország). Különös elhivatottságot érzett és nagy buzgalmat mutatott a zsidók erőszakos megkeresztelésében. Legnagyobb trófeája Selomo ben Jichak ha-Lévi (1351–1435) burgosi rabbi (és adóbérlő) volt, akit 1390-ben térített meg, családjával együtt.² A volt rabbiból Pablo de Santa Maria néven 1415-ben Burgos érseke lett, híres egy zsidóellenes iratáról.³

E l s ő t á j é k o z ó d á s h o z l á s d

http://en.wikipedia.org/wiki/Vincent_Ferrer

<http://www.newadvent.org/cathen/15437a.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_of_Burgos

<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=115&letter=P>

Világirodalmi Lexikon, s. v. Ferrer, S. V.

Cecil Roth, *A History of the Marranos* (1992⁵)

Vincent Ferrer a pápaság válsága idején XIII. Benedek avignoni pápa (1394–1409) / “Papa Luna” híve volt.

III. Callixtus pápa (1455–1458) avatta szentté (1455). Ünnepe: április 5.

Spanyolország: 1492

A Ferdinánd (Don Ferdinand / Fernando) aragóniai trónörökös és Izabella kasztíliai trónörökös (Doña Isabel / Ysabel) házassága (1469. október 19), majd trónra lépésük (I. Izabella, Kasztília, –1504/1474; V. Ferdinánd, Aragón: 1479–

¹ A marranók formálisan felvették a keresztény vallást, de titokban ragaszkodtak a zsidó vallási és egyéb szokásokhoz. A *marrano* elnevezés eredete (etymológiája) vitatott. Lásd részletesen Israhel S. Revah, “Les Marranes”, *Revue des Études Juives*, 118 / 3e série, 1 (1959–1960), pp. 29–77.

² A felesége nem követte R. Selomót, de gyermekeit megkereszteltette.

³ Dialogus Pauli et Sauli Contra Judæos, sive Scrutinium Scripturarum.

1516) után létrejövő egységes spanyol királyságban⁴ (Castilla, León, Aragón, etc.) V. (Katholikus) Ferdinánd király és felesége, Izabella, a “katholikus uralkodók” (*los reyes católicos*) meg akarták teremteni a belső – mindenekelőtt vallási – egységet. 1476-ban megszüntették az autonóm vallási “közösség”-ek, a zsidó községek (*aljama / alcama / yema*)⁵ joghatóságát.

A hitbéli tévelygések üldözésére és a “holt” hithez (értsd: a zsidó valláshoz) való csatlakozás vagy visszatérés megakadályozására 1478-ban felállították a Szent Inkvizíciót (spanyol *El Santo Oficio de la Santa Inquisición* / portugál *La Inquisición Sagrada*) mint állami intézményt, amely sokkal buzgóbb és hatékonyabb volt, mint a pápai Inkvizíció.⁶ 1483-ban Tomás de Torquemada (1420–1498) Szent Domonkos-rendi szerzetes, Doña Isabel, majd a királyi pár gyóntatótyja lett a vezetője (lat. *inquisitor Generalis* / *inquisidor general* / *gran inquisidor*) (1483–1498), hírhedt eretneküldöző. Egymást követték a vizsgálatok (*inquisitio*) és bírósági eljárások, először Andalúziából üzték ki a zsidókat és a kitérteket (*conversos*), ostyagyalázás vádjával (1483).

Mindjárt a *reconquista* lezárulása, Granada elfoglalása (1491. december / 1492. január 2) után, 1492. március 31-én Granadában aláírt és május 1-én kihirdetett rendelettel⁷ határidőt tűztek ki arra, hogy három hónapon belül minden zsidó “tűnjön el” királyságaikból és birtokaikról; a határidő július 31-re esett: két nappal a legnagyobb gyásznapi, *tisa be-av* (abban az évben: augusztus 2) előttre. Ingatlan és ingó vagyontuk eladhatták vagy magukkal vihették, kivéve az aranyat, ezüstöt, pénzérmet, és távozásuk napjáig királyi védelmet kaptak. Szolid becslések szerint 50–53 000 – vagy talán 120 000 (?) – zsidó család hagyta el az országot. Igen sokan a szomszédos Portugáliába mentek.⁸ Cartagena kikötőjéből augusztus 3-án 16 nagy hajó futott ki, fedélzetükön a száműzöttekkel. Ezek többsége szétszóródott Olasz- és Görögországban, Észak-Afrikában, Törökországban.

Egy évvel a kiűzetés után (1493. július 30) a királyi pár védlevelet ígért azoknak a zsidóknak, akik visszatérnek és megkeresztelkednek.

Az 1492. évi rendelet formálisan egészen 1968-ig érvényben maradt. A félszáz-ezernyi – vagy még több – zsidó elűzése alakította ki a szefárdi (“spanyolországi”)

---

⁴ Aragónban: II. Ferdinánd.

⁵ Az arab *al-dzsamáa* szóból. Ezeknek a közösségeknek az arab uralom maradványaképpen az iszlám jog szerinti státusa volt, mint a dh(/z)immiknek.

⁶ Benzion Netanyahu, *The Origins of the Inquisition in Fifteenth Century Spain* (New York: Random House, 1995); Lu Ann Homza, *The Spanish Inquisition, 1478–1614: An Anthology of Sources* (Indianapolis, IN: Hackett Publishing Co., 2006).

⁷ Fritz [Yitzhak] Baer, *Die Juden im christlichen Spanien*, Teil I, 1: *Urkunden und Regesten* (Berlin: Akademie-Verlag, 1929; reprint, Farnborough: Gregg International Publishers, 1970), pp. 404–408; német fordítás: Haim Beinart, “Generaledikt über die Ausweisung der Juden aus Spanien, gegeben zu Granada am 31. März 1492”, *Judaica*, 48 (1992), pp. 3–6; Julius H. Schoeps & Hiltrud Wallenborn, Hrsg., *Juden in Europa. Ihre Geschichte in Quellen*, I: *Von den Anfängen bis zum späten Mittelalter* (Darmstadt: Primus Verlag / Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001), p. 218 skk., no. 110. Magyarul (részlet): *Múlt és Jövő*, ÚF 3, no. 3 (1992), pp. 13–14.

⁸ II. János / João király (1481–1495), a kincstár feltöltését remélve, befogadta őket, de a tartózkodásért türelmi díjat követelt.

diaszporát Itáliában, Észak-Afrikában, Törökországban (ide értve a Balkánt is), majd a XVII. században Hollandiában.⁹

Portugália: 1496. december 4

I. (Szerencsés) Mánuel király (1495–1521), aki a zsidókat kiutasító spanyol királyi pár, Ferdinánd és Izabella leányát vette feleségül, nyilván a házasságából adódó kötelezettségek miatt, követve a spanyolországi példát, egy év határidőt adott, a következő év november végéig, arra, hogy az idegenek – zsidók és mórók – elhagyják az országot.

Időközben Mánuel felismerte, hogy a zsidók távozása gondot fog okozni a gazdasági és pénzügyi életben, ezért a még nem eltávozott zsidókat megpróbálta rávenni, kényszerítéssel akár, a kereszténység felvételére. Erőszakkal megkereszteltetett minden zsidó gyermeket (1497. március 19),¹⁰ majd szüleiket is, de ezek az úgynevezett újkeresztények (spanyol *crístianos nuevos*, portugál *crístãos novos*) vagy kitérték (*conversos*) többségükben már nem akartak Portugáliában maradni.¹¹ A király megtiltotta a távozásukat (1499. április 21): mint keresztények már nem hagyhatták el az országot.

Egy lázadás leverése után a dominikánusok felheccelték a csőcseléket a csak külsődlegesen kitért zsidók ellen, és a tömeg 1506. április 19-én több mint ezer embert lemészárolt.¹² III. János / João király (1521–1557) egy kitért zsidóval (Enrique Nuñez) jegyzéket készíttetett a titkos zsidókról, majd 1536-ban megbízta az inkvizíciót (*Inquisição Portuguesa*), hogy számolja fel az eretnekséget.

Az inkvizíció bíróságai (Lisboa, Coimbra, Évora) megszakításokkal 1591-ig működtek, de maga az intézmény csak 1820-ban zárt be.

---

⁹ Hollandiában (Amsterdam stb.) főként a spanyolországi *marrano* bevándorlás volt jelentős. A marranók Spanyolországból az inkvizíció elől lassan áthúzódtak Portugáliába, ahol valamivel szabadabbak voltak, majd a holland–spanyol háborút (1621–1648) lezáró münsteri béke (1648) után sokan közülük a Spanyolországtól függetlenné vált Hollandiába költöztek. – Cecil Roth, *A History of the Marranos* (Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1932; revised edition, 1941, New York: Hermon Press, 1974⁴).

¹⁰ A Lisboa / Lisszabon akkori főterére összeteretelt tömeget vízzel locsolták le, így mintegy megkeresztelve őket.

¹¹ Nyilvánvalóan éppen azért, mert az erőszakos megkereszteltetést semmisnek tekintették. – Ellis Rivkin, “How Jewish Were the New Christians?”, in: Joseph M. Solà-Solé, Samuel G. Armistead & Joseph H. Silverman, Eds., *Hispania Judaica: Studies on the History, Language and Literature of the Jews in the Hispanic World*, I: *History* (Barcelona: Puvil-Editor, 1980), pp. 105–115.

¹² Egy portugál krónikás forrás (Damião de Gois) az eseményekhez, angol fordításban, in: John Edwards, *The Jews in Western Europe, 1400–1600* (Manchester Medieval Sources Series) (Manchester – New York: Manchester University Press, 1994), p. 64 skk., no. 18. – Lisszabonban, a ma Placa de São Domingos nevű – a Szent Domonkos-rend alapítójának nevét viselő – téren, ahol a rend portugáliai főtemploma (Igreja e convento de São Domingos de Lisboa) és az inkvizíció székháza állt, ma, éppen a templom kapujával szemben, emlékmű hirdeti a bocsánatkérést, Jób könyvét (16,18) idéző felirattal.

Az első *auto da fé* 1540. szeptember 20-án történt, Lisszabonban. Amikor Spanyolország elfoglalta Portugáliát (1580),¹³ újabb kivándorlási–menekülési hullám indult meg Amsterdam, Altona–Hamburg, Marseilles, Szaloniki és az Atlanti-óceánon túlsó partján Brazília felé, olyannyira, hogy a portugál elnevezés sokhelyütt egyszerűen zsidót jelentett. A kikeresztelkedett zsidók nagyobb része új lakóhelyén visszatért a zsidóságba.

09/12/06/KG

---

¹³ I. Mánuel unokája, II. Fülöp spanyol király (1556–1598), aki Portugáliában I. Fülöp néven lépett trónra. A spanyol uralom 1640-ig tartott.